

Danmark-Bolivia Partnerskabspolitik 2013-2018

Danmark-Bolivia Partnerskabspolitik 2013-2018

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	3
2. Danmarks samarbejde med Bolivia: Overordnet vision og strategi	4
3. Udfordringer, muligheder og risici	4
4. Mål og overordnet strategi for det dansk-bolivianske samarbejde	8
5. Strategiske fokusområder.....	11
6. Rammer for monitorering og evaluering	17
7. Kommunikation	17
Bilag 1: Økonomiske og sociale nøgledata.....	19
Bilag 2: Danmarks bilaterale udviklingssamarbejde med Bolivia.....	20
Bilag 3: Oversigt over fremskridt i relation til MDG-målene i Bolivia.....	22

1. Indledning

Hovedfokus i et fortsat partnerskab med Bolivia vil være på fattigdomsbekæmpelse, bæredygtig udvikling og grøn vækst samt fremme af menneskerettighederne. Danmark har en interesse i at opretholde udviklingssamarbejdet i Sydamerika og i en fortsat dialog med Bolivia for at fremme centrale danske globale politiske prioriteter inden for menneskerettigheder, bæredygtig udvikling (grøn vækst), herunder klimaforandringer og biodiversitet (jf. Amazonas globale betydning) samt i at styrke handelsforbindelserne.

Bolivia befinder sig i en skrøbelig overgang fra udbredt fattigdom og enorm ulighed, der især rammer oprindelige folk, til et konsolideret demokratisk og mere lige samfund baseret på retsstatsprincipper og bæredygtig udvikling. Et fortsat udviklingssamarbejde, hvilket er det primære danske politiske instrument, kan hjælpe denne overgang til en mere holdbar og stabil udvikling. Der er et stort potentiale for resultater i form af reduceret ulighed i relation til både indkomst og respekt for menneskerettighederne, nedbringelse af fattigdom og fremme af bæredygtig udvikling. Både fordi der er vilje i Bolivia til at fremme en rettighedsbaseret udvikling og på grund af den gensidige tillid, som er opbygget gennem et langvarigt udviklingssamarbejde.

Udviklingssamarbejdet med Bolivia begyndte i 1970'erne. Det blev stoppet i 1980 som følge af et militærkup, men genoptaget i 1994 baseret på en ny boliviansk politisk vilje til fattigdomsbekæmpelse og fremme af respekten for oprindelige folks rettigheder.

Resultaterne har generelt været tilfredsstillende:

- Større anerkendelse af oprindelige folks rettigheder, f.eks. i den nye forfatning, gennem etablering af interkulturel og tosproget undervisning og gennem udstedelse af skøder på 12 mio. hektarer til oprindelige folk.
- Titusindvis af familier med små landbrug har oplevet en forbedring af indkomst og arbejdsforhold. Det har bidraget til fattigdomsbekæmpelse og et reduceret konfliktniveau. Bedre infrastruktur har forbedret vilkårene for små og mellemstore virksomheder, især inden for landbrug og forbedret adgangen til markederne.
- Piger, oprindelige folk og andre sårbare grupper har fået bedre adgang til uddannelse.
- En styrket kapacitet til forvaltning af naturressourcer og fremme af bæredygtig udvikling har resulteret i bedre levevilkår for oprindelige folk i beskyttede områder og en forbedret forvaltning af disse områders biodiversitet og økosystemer. Den danske støtte til det statslige mineselskab (COMIBOL) har været stærkt medvirkende til oprettelsen af en effektiv afdeling for miljøledelse og til en vis reduktion af forureningen fra tungmetaller. Renere teknologier, der har sparet vand- og energiressourcer, reduceret forurening og forbedret konkurrenceevnen, er blevet indført i hundredvis af virksomheder.
- Udvalgte offentlige tjenesteydelser er blevet mere effektive gennem den danske støtte til offentlige reformer og den offentlige forvaltning mere transparent. Eksempler er automatiseret og gratis udstedelse af eksamensbeviser til studenter, implementering af et nyt ID-kortsystem og forbedret adgang til retsvæsenet. Alle medvirker til forebyggelse af korrupsion.

2. Danmarks samarbejde med Bolivia: Overordnet vision og strategi

Den overordnede vision for Danmarks samarbejde med Bolivia i løbet af de næste fem år er at bidrage til en demokratisk og inkluderende bæredygtig udvikling, der mindsker fattigdommen og fremmer menneskerettighederne. Det vil – i samarbejde med den bolivianske regering, civilsamfundet og den private sektor – ske gennem støtte til fremme af et bredt sæt af menneskerettigheder med direkte fokus på økonomiske rettigheder i forbindelse med vækst og jobskabelse samt civile og politiske rettigheder. Fremme af bæredygtig forvaltning af naturressourcer, såsom skove og landbrugsjord, og fremme af grøn teknologi og energieffektivitet vil være centrale elementer. Hovedmålgrupper vil være oprindelige folk og kvinder, som er særligt udsatte.

Manglende forvaltningskapacitet i den offentlige sektor er en større begrænsning i Bolivia end mangel på finansiering. Derfor vil den danske finansielle støtte til de forskellige indsatsområder og partnerorganisationer være relativt lille i forhold til normen i de fleste danske samarbejdslande, og generel budgetstøtte vil ikke være relevant. Fokus vil være på opbygning af kapacitet og udvikling af effektive forvaltningsmodeller, der fremmer lige rettigheder for alle.

Dialog og samarbejde mellem den private sektor, civilsamfundet og regeringen er hæmmet af mangel på gensidig tillid. Der eksisterer megen viden og erfaring i civilsamfundet og den private sektor, som kunne bidrage langt mere til udvikling i Bolivia, hvis der var større tillid. Derfor vil der være fokus på at fremme og facilitere partnerskaber mellem den offentlige og den private sektor og civilsamfundet.

Det vigtigste danske politikinstrument vil være det bilaterale udviklingssamarbejde. Danmark vil imidlertid også aktivt fremme menneskerettighederne og demokratiseringen i Bolivia gennem EU og multilaterale fora som FN's Menneskerettighedskommission, andre FN-organisationer og udviklingsbankerne.

Udviklingssamarbejdet giver også et godt udgangspunkt for en politisk dialog med Bolivia i relation til internationale forhandlinger om klimaforandringer, bæredygtig udvikling og menneskerettigheder. Dialogen med Bolivia vil i vid udstrækning foregå i tæt samarbejde med EU og de medlemsstater, der er til stede i landet.

Sidst men ikke mindst vil handel mellem Danmark og Bolivia og investeringer blive fremmet, og med udgangspunkt i Danidas Business Partnerships programmet og andre erhvervsinstrumenter. Erfaringer fra udviklingssamarbejdet inden for de produktive sektorer vil blive udnyttet på dette område, og der vil være fokus på synergi muligheder med indsatserne i de forskellige sektorer. Interesserede danske virksomheder vil blive assisteret med handelsfremme.

3. Udfordringer, muligheder og risici

Den politiske situation i Bolivia forventes at forblive relativt stabil, men der er risici. Præsident Morales' valgsejre i 2005 og 2009 var udtryk for bolivianernes ønske om en større national kontrol med landets naturressourcer, større lighed i samfundet og større respekt for

den fattige del af befolkningens rettigheder, herunder især de oprindelige folks. Morales' første periode var præget af konflikter med den gamle politiske elite frem mod godkendelsen af den nye forfatning i begyndelsen af 2009. Forfatningen anerkender udtrykkeligt menneskerettighederne, herunder de oprindelige folks rettigheder, og rettighederne for Moder Jord.

Efter et lavt konfliktniveau i 2009-10 steg niveauet igen i 2011 og 2012. Konflikterne, der for det meste er fredelige, vedrører især utilfredshed blandt arbejdere og små selverhvervende i den uformelle økonomi, oprindelige folk og lokalsamfund, som støtter Morales. Disse er godt organiserede og bruger deres lokale magt til at kræve flere sociale og økonomiske goder, såsom offentlige investeringer og adgang til naturressourcer.

Den stærke organisering af civilsamfundet er en grundlæggende demokratisk styrke. Selv om antallet af konflikter ventes at forblive på et relativt højt niveau, vil regeringen sandsynligvis være i stand til at håndtere dem, så længe økonomien forbliver stabil, hvad der er udsigt de nærmeste år. Konflikterne betyder imidlertid, at regeringen bruger meget tid og betydelige ressourcer til konfliktløsning, tid der går fra mere langsigtede reformer. Oppositionen er svag og splittet, og det er sandsynligt, at Morales og MAS vinder det næste valg i 2014, selv om Morales endnu ikke har proklameret, at han vil stille op, og selv om der er tvivl, om han kan stille op igen uden en forfatningsændring.

Menneskerettighedssituationen i Bolivia er blevet forbedret på de fleste områder, f. eks. i relation til ikke-diskrimination og sociale og økonomiske rettigheder. Den centrale udfordring er et meget svagt retsvæsen, der ikke er uafhængigt af politiske og økonomiske interesser. Denne svaghed anerkender regeringen. Adgangen til retsvæsenet er dårlig, især for folk i fattigdom, kvinder og oprindelige folk. Der er mangler, hvad angår oprindelige folks ret til at blive konsulteret i forbindelse med projekter, som påvirker deres levevis. Der er et generelt meget højt niveau af voldtægter og vold mod kvinder og meget få gerningsmænd bliver retsforfulgt og dømt for disse.

Korruption er udbredt. Mange højt profilerede korruptionssager er kommet til offentlighedens kendskab, og en række af disse har ført til domfældelser. Dette skete ikke under tidligere regeringer. Korruption er dog meget udbredt og i bedste fald ikke stigende. I 2012 rangerede Bolivia som nummer 105 af 176 lande på organisationen Transparency Internationals indeks vedrørende opfattelse af korruption. Kampen mod korruption er en af regeringens prioriteter, men opgaven er vanskelig, eftersom korruption er dybt rodfastet i de bolivianske institutioner.

Den ekstreme fattigdom er faldende, og adgangen til de grundlæggende sociale serviceydelser er i bedring. Bolivia har en årlig indkomst pr. indbygger på 2.000 USD (2011). Andelen af folk der lever i ekstrem fattigdom faldt med 10 pct.point til cirka 27 pct. fra 2006 til 2009. Halvdelen af befolkningen lever stadig i fattigdom. Især folk i landdistrikterne, de oprindelige folk og kvinder er ramt af fattigdom. Uligheden er faldet, men Bolivia er stadig et af verdens mest ulige lande.

Bolivia har forbedret sine økonomiske indikatorer. Den årlige vækst har været på 4-6 pct. fra 2006 til 2012, hjulpet af tidligere investeringer i gas og minedrift og høje råvarepriser.

Eksporten er mere end fordoblet siden 2006, hvilket har resulteret i et overskud på handelsbalancen. Den højere beskatning af landets naturgas har muliggjort øgede udgifter inden for socialektoren, infrastruktur og indkomstoverførsler til de fattige. Hertil kommer, at andre skatteindtægter også er steget markant som følge af forbedret skatteforvaltning. For første gang i årtier har Bolivia et budgetoverskud.

Forude venter flere udfordringer for regeringen. Blandt disse er den store afhængighed af indtægterne fra gas og mineraler, der udgør ca. 80 pct. af eksporten og de høje subsidier til olieprodukter, der beløber sig til mere end 3 pct. af BNP. Vækst-perspektivet på kort og mellemlang sigt er dog forholdsvis gunstigt. Bolivia har stærke økonomiske buffere (valutareserver til flere års import og lav gæld). De væsentligste risici vedrører et evt. fald i råvarepriserne, social uro og mangel på produktive investeringer, der ville kunne diversificere økonomien og mindske dens afhængighed af råvareproduktion og eksport.

De produktive og private investeringer er lave på grund af et usikkert erhvervsklima, markedssvigt og flaskehalse i infrastrukturen. Mangelfuld dialog mellem regeringen og den private sektor betyder, at udsigterne til en forbedring af erhvervsklimaet ikke er gode. Gas- og mineralforekomster udgør et stort økonomisk potentiale. Regeringen ønsker øget udforskning, udnyttelse og industrialisering af disse ressourcer, men det er en langsom og ujævn proces. Bolivia har behov for udenlandsk teknologi og investeringer, men det går langsomt med at bygge tillid og samarbejdsmodeller op. Der er også et stort potentiale for øget produktion inden for både land- og skovbrug. Investeringsniveauet i landbruget er lavt, og produktivitetens niveauet ligger på blot halvdelen af gennemsnittet for resten af Sydamerika.

Bolivias miljømæssige problemer bliver forstærket af fattigdommen. Problemerne omfatter både erosion og udpining af jorden, afskovning, tab af biodiversitet, oversvømmelser, tørke og forurening. Klimaændringerne vil få negative følgevirkninger for udviklingen på grund af ændringer i tilgængeligheden af vand. De nuværende vandressourcer vil for en stor del af befolkningen, herunder befolkningen i El Alto og La Paz, blive reduceret på grund af hurtigt smeltende gletsjere.

Skovdrift og udvidelser af landbrugsjorden ødelægger hvert år omkring 300.000 ha. skov, primært i Amazonas, der også er negativt påvirket af klimaforandringerne. Dette har endvidere negativ indvirkning på eksistensgrundlaget for en række oprindelige folk, ligesom det bidrager til den globale opvarmning. På grund af skovrydning er CO₂-udledningen per indbygger sammenlignelig med udledningen i Europa. Der forventes fortsatte sociale konflikter om adgangen til naturressourcer i skovområderne. Imidlertid er der gode muligheder for samarbejde inden for bæredygtig skovforvaltning og klimaforandringer.

Kapaciteten i den offentlige forvaltning er blevet svækket af hyppige personaleudskiftninger og rekruttering af dårligt kvalificeret personale. Politisk tilhørsforhold – hvilket sidestilles med at kunne stole på sine ansatte – er stadig vigtigere for rekruttering af nyt personale end kvalifikationer og erfaring. En medvirkende faktor til den svage kapacitet i forvaltningen er, at MAS ikke har så mange kvalificerede personer i deres rækker som tidligere regeringer, der især repræsenterede eliten. Desuden er lønniveauet lavt for mange offentligt ansatte, hvilket hæmmer fastholdelsesmulighederne og øger korrupsionsrisikoen.

Selv om fordelene ved en mere stabil og professionel embedsstab er almindeligt anerkendte i regeringen, er det ikke sandsynligt, at der vil ske en betydelig ændring i ansættelsespolitikken inden for de næste 5 år. Den svage kapacitet i den offentlige sektor er en mere kritisk flaskehals for udviklingen af langsigtede planer og deres effektive gennemførelse end manglende økonomiske ressourcer. Udviklingssamarbejdet spiller en afgørende rolle for at afhjælpe denne flaskehals.

Bolivias forfatning udstikker rammerne for forskellige former for decentralisering og selvstyre, ikke alene i departementer, og kommuner, men også i regioner og oprindelige folks områder, der kan gå på tværs af departements- eller kommunegrænser. Der er tale om komplicerede processer med mange potentielle politiske konflikter og administrative udfordringer.

Internationalt er Bolivia allieret med ALBA-gruppen¹, men er også engageret i andre regionale samarbejder (herunder UNASUR og CELAC). ALBA er meget afhængig af Venezuelas engagement og økonomiske styrke. Bolivia har for nylig anmodet om at blive medlem af handelssamarbejdet MERCOSUR (der dækker Brasilien, Argentina, Paraguay og Uruguay).

Generelt har Bolivia gode forbindelser til sine naboer. Landet har en stadigvæk pågående århundredelang konflikt med Chile, der omhandler Bolivias krav om suveræn adgang til havet gennem Chiles territorium, og som Morales' regering har gjort til en udenrigspolitisk højprioritet. Der er ikke store muligheder for, at konflikten kan løses.

Selvom produktionen af kokablade er faldende som følge af Bolivias egen indsats og til dels internationalt samarbejde, er der en stor regional og international bekymring for, at kokainproduktion og transithandel er stigende. Det meste af den bolivianske kokainproduktion går til Brasilien, andre sydamerikanske lande og Europa.

Forholdet til USA er fortsat anspændt, og selv om der i 2011 blev indgået en aftale om igen at udveksle ambassadører, er dette endnu ikke sket. Der må forventes et vedvarende anspændt forhold, så længe Morales-regeringen sidder på magten. Det vil dog fortsat være samarbejde på udvalgte områder, herunder bl.a. bekæmpelse af kokain-kriminalitet.

Bolivia spiller en rolle i internationale klimaforhandlinger og i bestræbelserne på at fremme bæredygtig udvikling internationalt. Det stærke engagement fra både dansk og boliviansk side omkring disse spørgsmål udgør et grundlag for samarbejde om at afbøde og tilpasse sig klimaændringerne og fremme global bæredygtig udvikling (grøn vækst). Bolivia er også en allieret i arbejdet med at fremme menneskerettighederne, herunder oprindelige folks rettigheder samt kvinders reproduktive og seksuelle rettigheder, og rettighederne for seksuelle mindretal.

Kommercielle og forretningsmæssige muligheder er primært relateret til de partnerskaber, der er udviklet gennem Danidas Business Partnerships programmet. Danske

---

1 ALBA (Det Bolivarianske Alternativ for Amerika) er en alternativt samarbejds- og handelsblok for otte Latinamerikanske lande etableret af Hugo Chavez og Fidel Castro som et socialistisk alternativ til USA's frihandelsområde for det samlede Amerika (USA + Latinamerika) FTAA/ALCA.

virksomheder har vist interesse for at udvikle partnerskaber i Bolivia. Langt de fleste af de 23 hidtidige projekter har resulteret i joint ventures eller andre former for kommercielt bæredygtigt samarbejde.

Gennem Danida Business Partnership programmet kan danske virksomheder bruge Bolivia som en indgang til andre sydamerikanske markeder. Potentielle områder omfatter agroindustri, vedvarende energi, miljø, energi, tekstiler, økologiske produkter og IT-relateret service. Der forventes yderligere muligheder for dansk eksport i de næste 5-10 år i takt med, at moderniseringen af udvindingsindustrien og industrialiseringen af de naturlige ressourcer bliver gennemført. Markedet er dog stadig begrænset.

Den nationale bolivianske udviklingsplan er i øjeblikket under revision. Planen vil sandsynligvis afspejle, hvad regeringen ønsker at opnå, dvs. målsætninger, snarere end hvordan den vil nå disse mål. Planen vil fortsat have et meget stærkt fokus på bæredygtig udvikling, industrialisering af naturressourcer, diversificering af økonomien med større vægt på små landbrug og virksomheder, beskyttelse af miljøet, herunder bæredygtig skovforvaltning, fremme af sociale rettigheder, herunder rettigheder til uddannelse og sundhed for alle, adgang til vand, adgang til retsvæsenet og til forbedrede og moderniserede offentlige tjenester.

Udfordringen for regeringen bliver at udvikle strategierne og operative mekanismer for planens gennemførelse. Forbedringer af de relativt svage monitoreringssystemer og manglerne i sammenhængen mellem planlægning på nationalt niveau og på sektorniveau prioriteres nu højere. Bolivias udviklingspartnere, såsom Danida, kan yde et positivt bidrag på dette område.

Finansieringen fra det internationale udviklingssamarbejde er lille i forhold til statens samlede budget. Fra 2007 til 2010 var der tale om 650 mio. USD årligt, ca. 3 pct. af BNP, eller hvad der svarer til 15 pct. af det samlede offentlige investeringsbudget. Til sammenligning udgjorde bistanden i 2005 næsten 65 pct. af de offentlige investeringer. Bolivia har i stigende grad fået adgang til udviklingslån, og i 2012 lancerede landet med succes en international obligationsudstedelse på 500 mio. USD. De vigtigste donorer er EU, Spanien, Holland, Danmark, Sverige, Tyskland, Japan og Schweiz. Støtteniveauet vil sandsynligvis fortsætte med at falde gradvist, blandt andet som følge af Hollands udfasning.

Der er store risici, der kan påvirke fattigdomsreduktionen, respekten for menneskerettighederne, uligheden og påvirke en bæredygtig udvikling negativt. Den høje økonomiske afhængighed af råvareeksporten og de deraf afledte skatteindtægter gør Bolivia sårbar for faldende råvarepriser, der vil reducere indtægterne og gøre konflikter vanskeligere at administrere. Denne eksponering vil være større, hvis ikke der sker en stigning i de produktive investeringer i industrialiseringen af naturressourcerne, i landbruget og i fremstillingsindustrien.

Manglende forbedringer inden for retsvæsenet og politiet kan resultere i mere kokain- og menneskehandel med en underminering af demokratiet til følge. Endelig er der en risiko for, at civilsamfundet begrænses i sine aktiviteter, og at den relativt stærke bolivianske presse risikerer skrappe lovgivning med en undergravning af ytringsfriheden som konsekvens.

Hvis ovenstående risici ikke reduceres, kan de få en negativ indflydelse på den politiske stabilitet, menneskerettighedssituationen, den demokratiske konsolidering, reduktionen af fattigdom, den økonomiske aktivitet og den bæredygtige forvaltning af naturressourcerne.

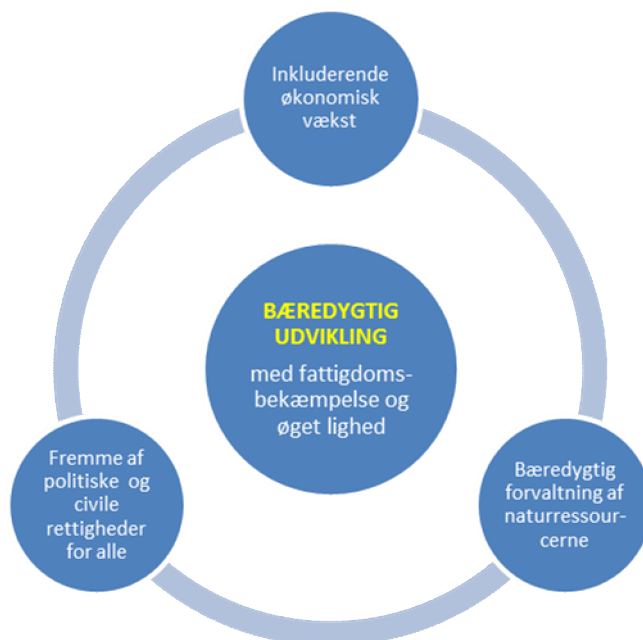
4. Mål og overordnet strategi for det dansk-bolivianske samarbejde

Det overordnede mål for det dansk-bolivianske partnerskab for 2013-2018 er at bidrage til at reducere fattigdom og ulighed via en bæredygtig udvikling, der respekterer menneskerettighederne. De strategiske mål er:

- Fremme af inkluderende og bæredygtig, grøn, økonomisk vækst.
- Fremme af politiske og civile rettigheder for alle.
- Fremme af bæredygtig forvaltning af naturressourcerne.

Disse målsætninger er gældende for udviklingen i Bolivia specifikt, men også udtryk for målsætninger for den globale udvikling, som Danmark ønsker at fremme i relationerne med Bolivia. Udviklings samarbejdet er det centrale, men vil blive suppleret med andre policy-instrumenter.

Udviklingen af det nye landeprogram og dets aktiviteter vil understrege en rettighedsbaseret tilgang i tråd med strategien for det danske udviklings samarbejde, den bolivianske forfatning og bolivianske politikker.

De tre mål hænger sammen og vil direkte styrke de økonomiske, civile, politiske og miljømæssige rettigheder for dem, der lever i fattigdom, især oprindelige folk og kvinder.

Der er klare forbindelser mellem de tre strategiske områder. En inkluderende og bæredygtig økonomisk vækst vil bidrage til at skabe flere og bedre arbejdspladser og dermed bidrage

direkte til fattigdomsbekæmpelse. Derudover vil den bidrage til at øge den offentlige sektors indtægter og dermed støtte regeringens politik til fordel for et fortsat øget niveau af offentlige investeringer og ydelser, såsom uddannelse, sundhed, vand, infrastruktur mv. til gavn for dem, der lever i fattigdom eller i områder, hvor sådanne ydelser i øjeblikket ikke leveres, særligt oprindelige folk.

Bæredygtig vækst indebærer også øget anvendelse af grønne teknologier inden for landbrug, skovbrug, industriproduktion mv. Endelig indebærer bæredygtig økonomisk vækst en diversificering af økonomien med flere investeringer og skabelsen af flere og bedre arbejdspladser i landbruget og industriproduktionen, herunder de små virksomheder. Det vil bidrage til øget beskæftigelse for en voksende arbejdsstyrke, ligesom det vil skabe arbejde til dem, der forlader uproduktive jobs i landbruget og i små-skala minedrift. Det stiller krav til forbedring af erhvervsklimaet, som vil være et centralt element i dialogen med Bolivia.

Øget produktivitet i landbruget vil kunne medvirke til at sænke presset for at inddrage jord til ny landbrugsjord og dermed mindske skovrydning.

Danidas Business Partnerships programmet forventes at bidrage til indførelsen af grønne teknologier, jobskabelse og forbedrede handelsrelationer mellem Bolivia og Danmark. Gennem EU arbejdes der for at indgå en partnerskabsaftale med Bolivia med henblik på at fremme handel og investeringer samhandel, jobskabelse og bæredygtig udvikling. Hertil kommer eksportfremmestøtte til interesserede danske virksomheder, som ventes at stige gradvist i de kommende år.

Retsstaten er afgørende for at fremme respekten for politiske og civile rettigheder, konsolidere demokratiet yderligere, og bekæmpe handel med narkotika og mennesker. Retsstaten er også vigtig for at sikre flere investeringer i privatsektoren (gennem sikring af ejendomsret og håndhævelse af kontrakter) og dermed bedre den økonomiske udvikling. Videre er den central for at sikre en bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne og respekt for de oprindelige folks rettigheder.

Dialogen med Bolivia – både bilateralt og sammen med EU – om fremme af retsstaten og menneskerettighederne vil fokusere på opnåelse af konkrete fremskridt, som Bolivia selv eller gennem udviklingssamarbejde kan opnå. Et andet vigtigt instrument for den danske indsats vil være bidrag til FN's indsats til fremme af menneskerettighederne i Bolivia, herunder aktiv deltagelse i Menneskerettighedskommissionens 'Universal Periodic Reviews', og gennem andre FN-organisationer såsom Sekretariatet for FN's Højkommissær for Menneskerettigheder, der er repræsenteret i Bolivia. Dialog om vigtige internationale menneskerettighedsspørgsmål, såsom kvinders reproduktive og seksuelle rettigheder, rettigheder for mindretal og oprindelige folk, vil også være i fokus.

Eftersom Bolivia er et af verdens mest biodiverse lande og samtidig er et af de lande, der er mest sårbare over for klimaforandringer, vil fremme af bæredygtig forvaltning af naturressourcer være vigtig, ikke blot for bolivianernes fremtid, men for den globale fremtid. Bedre lovgivning, partcipatorisk forvaltning og nye teknologier i forbindelse med udvinding af naturressourcer kan hjælpe med at mindske fattigdommen nu og samtidig bevare naturressourcer og økosystemer for kommende generationer.

Danmark-Bolivia Partnerskabspolitik 2013-2018

Udviklingssamarbejde, herunder klimafinansiering og Danidas erhvervsinstrumenter, vil være de centrale danske instrumenter til en positiv miljøudvikling. En aktiv politisk dialog med Bolivia, især hvad angår bæredygtig udvikling og klimaforandringer nationalt og internationalt, vil også være i fokus.

Støtte gennem danske civilsamfundsorganisationer og forskningssamarbejder er stadig meget relevant og vil fortsat være en del af de danske politiske instrumenter i arbejdet for en bæredygtig udvikling såvel i Bolivia som globalt. Den konkrete udmøntning af disse vil bl.a. afhænge af efterspørgslen fra civilsamfundsorganisationerne og forskningen.

Danmark vil aktivt bidrage til at fremme EU-målene om stabilitet, demokrati, udvikling og regionalt samarbejde i Sydamerika med henblik på at forhindre en voksende kløft mellem ALBA-landene og andre lande, mindske produktion og handel med narkotika, etablere fælles fodslag med Bolivia i spørgsmålet om klimaforandringer og fremme europæisk handel og investeringer.

De EU-medlemslande, der er aktive i udviklingssamarbejdet i Bolivia, er i gang med at formulere en koordineret europæisk indsats for at sikre en arbejdsdeling i udviklingssamarbejdet med den bolivianske regering og med henblik på at etablere fælles programmering fra 2017. Muligheden for trilateralt samarbejde vil også blive undersøgt.

Det er sandsynligt, at Bolivia inden for 10 år vil nå BNI-loftet for dansk bilateral udviklingsbistand (2690 USD pr. person i 2012). Det er derfor forventningen, at den traditionelle udviklingssamarbejde vil blive udfaset inden for 10 år, og dette vil blive forberedt i tæt dialog med bolivianske samarbejdspartnere. Samarbejdet fremhæver derfor også forretningsmæssige partnerskaber, teknologioverførsler og udvidede handelsrelationer.

En central udfordring er den lave kapacitet i den offentlige sektor for planlægning på mellemlangt sigt og organisering af serviceydelser, der kan opfylde borgernes berettigede krav og behov.

Eftersom civilsamfundet i Bolivia er relativt stærkt, vil støtte til civilsamfundets fortalervirksomhed gennem bilateralt samarbejde være begrænset, men fokuseret. Det vil være en politisk prioritet i den politiske dialog, herunder med EU-delegationen og EU-medlemslandene at sikre civilsamfundets ret til såvel demokratisk deltagelse som kontrol med de offentlige ydelser og til informationsadgang.

For at sikre en tilstrækkelig kritisk masse og viden i dialogen med den bolivianske regering, er det planen, at den årlige udbetaling vil være i størrelsesordenen 130-140 mio. kr., hvilket inkluderer Danida Business Partnerships programmet og klimafinansiering, men ikke en eventuel støtte til forskningsudvikling, Danida Business Finance og finansiering gennem danske civilsamfundsorganisationer.

Udformningen af landeprogrammet vil anvende principperne om menneskerettighedsbaseret udvikling og vil have særligt fokus på de fire centrale principper: Ikke-diskrimination med et stærkt fokus på kvinders og oprindelige folks rettigheder; gennemsigtighed og ansvarlighed i forvaltningen, begge med stærkt fokus på bekæmpelse af korrupsion; folkelig deltagelse med

støtte til civilsamfundet og et særlig stærkt fokus i den politiske dialog på at bevare og udvikle gode rammebetingelser for deltagelse og inddragelse af borgerne og deres civilsamfundsorganisationer i den politiske udvikling og de lovgivningsmæssige processer, samt kontrol med de offentlige institutioner og måden hvorpå de udfører deres mandat.

Desuden vil følgende principper styre udformningen af landeprogrammet:

1. Programmet vil blive aftalt i tæt dialog med partnerne baseret på deres behov med henblik på at sikre udviklingseffektivitet og arbejdsdeling, herunder facilitering af dialog og partnerskaber mellem det offentlige og det private.
2. Institutions- og kapacitetsudvikling af den offentlige sektor vil blive prioriteret. Derudover vil Danmark medfinansiere levering af serviceydelser, som partnerne fuldt ud selv kan opretholde, når den danske støtte engang udfases.
3. Sammenlignet med andre danske partnerlande vil finansieringen pr. sektor såvel som pr. partner være mindre, eftersom den kritiske flaskehals ikke er manglende økonomiske ressourcer, men derimod kapaciteten til at planlægge og implementere aktiviteter effektivt.
4. Fleksibilitet vil blive tilstræbt med henblik på at yde hurtig støtte, når der måtte opstå muligheder for at gennemføre politisk vanskelige reformer, såsom reformer der fjerner urimelige privilegier og/eller reducerer muligheder for korruption.
5. Exit-strategierne vil blive udviklet i samarbejde med partnerne og med en forventet tidshorisont på 3-5 år inden for de områder, hvor den danske bistand forventes udfaset inden udgangen af den 5-årige periode.

5. Strategiske fokusområder

Strategisk mål nr. 1: Fremme af inklusiv og bæredygtig, grøn økonomisk vækst

Begrundelser, udfordringer og muligheder

Den store fattigdom understreger behovet for fokus på at sikre højt økonomisk vækst og jobskabelse til gavn for de fattige. Bolivia har potentiale til at opnå vækstrater, der er højere end de 4-6 pct., der er opnået de seneste 7 år, men det kræver forbedringer i erhvervs klimaet.

Størstedelen af den fattige del af befolkningen arbejder i små landbrug og/eller i den uformelle økonomi, hvor især handel beskæftiger mange. Naturgasproduktionen og de moderne miner, der i de senere år har bidraget mest til væksten og eksporten og til stigningen i den offentlige sektors indtægter, skaber højproduktive, men ikke mange nye arbejdspladser.

Produktionen og produktiviteten i landbruget er lav, hovedsagelig på grund af lavteknologiske landbrugsmetoder. Traditioner og sædvaner, især i højlandet, forhindrer i vid udstrækning sammenlægningen af de små landbrug til større og mere økonomisk rentable brug. Mangelfuld adgang til finansiering og markeder er andre begrænsninger.

Små innovationer vil kunne betyde store forbedringer i form af øget produktivitet og samtidig mindske presset på naturressourcerne. I øjeblikket udvides landbrugsarealet ekspansivt i det tropiske lavland med omkring 300.000 hektar årlig skovfældning. Dette sker i takt med, at

folk fra højlandet og dalområderne migrerer på grund af manglende økonomiske muligheder.

Overgangen fra smålandbrug til en mere markedsorienteret produktion foregår stadig meget langsomt, især i højlandet og dalområderne. Det nuværende udviklingssamarbejde mellem Danmark og Bolivia understøtter denne forandringsproces og har endvidere udviklet forskellige støttemekanismer med gode resultater. Samtidig er efterspørgslen på landbrugsprodukter stigende både internt, som følge af Bolivias økonomiske vækst, og eksternt på grund af en forøget efterspørgsel på specielle bolivianske produkter som for eksempel quinoa, der traditionelt produceres af landsbysamfund med ekstrem fattigdom.

I det tropiske lavland er landbrug ofte drevet af udenlandsk kapital, der investerer i stordrift. Disse produktionsformer er ofte ikke bæredygtige, fordi der er en mangel på incitament til at investere i at bevare landbrugsjordens frugtbarhed, eftersom der stadig er billig ny jord til rådighed i skovområderne.

Imidlertid vil øget landbrugsproduktion og produktivitet ikke i sig selv være nok til at skabe et tilstrækkeligt antal nye arbejdspladser. Selv om udviklingen i landbruget bidrager til at øge indkomsten i landdistrikterne, vil der fortsat være migrationen til byområderne, hvor migranterne primært finder arbejde i den uformelle økonomi, hovedsageligt inden for handel og service. Derfor er der også et behov for at skabe flere anstændige nye arbejdspladser i byområderne.

For øjeblikket er investeringerne i den private sektor lave - mindre end 10 pct. af BNP. Selv om dette tal ikke fyldestgørende medregner investeringerne i den store uformelle økonomi, er det en udfordring for Bolivia at øge de private, produktive investeringer. Samtidig giver hjemmemarkedet og en voksende turisme gode muligheder (også for danske virksomheder).

Mulighederne for øget produktion udnyttes ikke fuldt ud, da den private sektor - herunder de internationale investorer - ikke har tillid til regeringens tilsagn om, at den ønsker at skabe et godt erhvervsklima. En række love og regler for den private sektor, herunder for de mindre erhvervsdrivende, er stadig ikke på plads, og der er et behov - og dermed en mulighed - for at støtte udviklingen af disse, herunder gennem facilitering af social dialog mellem regering, arbejdstagere og arbejdsgivere.

En styrkelse af tilliden mellem det offentlige og det private og et forbedret erhvervsklima ville medvirke til at tiltrække mere formelle private investeringer (indenlandske såvel som udenlandske), stimulere markederne for små og mellemstore virksomheder såvel som for landmænd og skabe basis for at indføre bedre og grønnere teknologi.

Der er stadig en manglende vilje fra alle sider til at samarbejde om, hvordan man kan forbedre erhvervsklimaet for at fremme gode investeringer og arbejdspladser, men der er dog muligheder for at facilitere en sådan dialog - også selvom der er en tendens til øget statslig involvering i produktionen.

Følgende hovedresultater forventes at blive nået:

- Øget indkomst, produktivitet og fødevarerikkerhed blandt små-bønder - især blandt

- oprindelige folk, kvinder såvel som mænd.
- Øgede offentlige og private produktive investeringer, bl.a. gennem forbedret erhvervsklima.
- Øget antal af anstændige og økonomisk bæredygtige arbejdspladser for kvinder og mænd, især oprindelige folk.
- Øgede danske investeringer og styrkede, bæredygtige handelsforbindelser med Bolivia, der fremmer teknologioverførsel og øget konkurrencedygtighed i overensstemmelse med principperne i FN's Global Compact.

Indhold/indsatsområder

Der ventes fortsat støtte til kapacitetsopbygning i Landbrugsministeriet med henblik på udvikling af politikker og på monitorering af landbrugsudviklingen. Desuden ventes fortsat støtte til Landbrugsministeriets program i de fattigste områder i Bolivia for at øge små og mindre landbrugs og deres organisationers produktion, produktivitet, forarbejdning og afsætning.

Dette program har et tæt samarbejde med lokale kommuner og landbrugerne og deres organisationer, der også bidrager med finansiering. Programmet bidrager til at styrke kapaciteten i kommuner til at fremme produktiv udvikling. Flere tusinder landbrugsfamilier, stort set udelukkende oprindelige folk vil få gavn af dette. Der vil blive arbejdet på, at andre donorer inddrages.

Endvidere ventes det nationale institut for landbrugs- og skovbrugsforskning fortsat støttet for at fremme partnerskaber mellem det offentlige og private med henblik på udvikling og anvendelse af bedre frø og mere bæredygtige produktionsmetoder. Denne støtte vil blive givet i samarbejde med andre donorer, herunder Verdensbanken og Schweiz.

Støtte til små og mellemstore virksomheder ventes fortsat gennem samarbejde med deres organisationer på nationalt plan, med hvilke der allerede er opnået gode erfaringer. Fokus vil være på at hjælpe virksomhederne med en forbedret adgang til teknologi, markeder og finansiering, hvilket vil bidrage til øget produktivitet, salg og anstændige, økonomisk bæredygtige arbejdspladser.

Desuden planlægges støtte med henblik på at fremme politikudformning og social dialog mellem den private sektor, den offentlige sektor og arbejdsmarkedets parter på nationalt og lokalt plan for at forbedre erhvervsklimaet og arbejdstagernes rettigheder.

Den forventede støtte til en bæredygtig udnyttelse og forvaltning af naturressourcerne i skovområder, især Amazonas, og i nationalparker vil også bidrage til at skabe varige arbejdspladser, herunder produktion baseret på skovprodukter, økosystemtjenester (såsom rent vand og optag af CO₂) samt turisme.

Danida Business Partnerships programmet vil fremme økonomisk udvikling og jobskabelse gennem samarbejde mellem det bolivianske og danske erhvervsliv og andre partnere, hvilket vil føre til øgede danske investeringer i Bolivia. Endvidere kunne Danida Business Finance muligvis yde finansiering til relevante projekter inden for miljø, vedvarende energi, vand og

sanitet med mere.

Der vil blive lagt vægt på fremme af menneskerettighederne, herunder arbejdstagernes rettigheder, miljømæssig bæredygtighed og anti-korruption i overensstemmelse med FN's Global Compact.

Fremme af danske investeringer og samhandel vil især ske med udgangspunkt i Danidas erhvervsinstrumenter og de muligheder, som de giver for dansk erhvervsliv, samt i en gradvis styrkelse af facilitering af kommercielt samarbejde.

Inddragelse af danske forskningsinstitutioner kunne yderligere fremme en bæredygtig udvikling inden for landbruget og andre produktive sektorer, herunder i samarbejde med Danida Business Partnerships programmet.

Mulighederne vil også blive vurderet for at gøre en indsats for at lette samarbejdet mellem den danske ressourcebase (forskningsinstitutioner, virksomheder osv.) og bolivianske partnere, der har brug for adgang til moderne og grøn teknologi, hvor dansk erhvervsliv har en komparativ fordel.

Strategisk mål nr. 2: Fremme af politiske og civile rettigheder

Begrundelse, udfordringer og muligheder

Det er fortsat en udfordring for Bolivia at forbedre kvaliteten og kvantiteten af de offentlige tjenesteydelser for alle borgere på en ikke-diskriminerende måde. I mange områder af landet er staten ikke til stede, og grundlæggende ydelser er ikke let tilgængelige. Såvel kvaliteten som kapaciteten i de offentlige organisationer er svag, og korruption er udbredt. Det betyder, at retsstaten på mange områder ikke gør sig gældende.

Der er behov for mere ansvarlige og effektive offentlige institutioner. Adgangen til retsvæsenet er for eksempel dårlig på grund af manglende tilstedeværelse i mange områder af Bolivia og/eller på grund af manglende viden, manglende ressourcer og diskriminerende praksis. Dette er især tilfældet for oprindelige folk og kvinder. Vold mod kvinder og krænkelse af deres seksuelle og reproduktive rettigheder er et stort problem.

Der er mangel på samarbejde mellem offentlige organisationer, for eksempel dem der er ansvarlige for registrering og identifikation af personer (udstedelse af id-kort), dåbsattester, beskatning, registrering af fast ejendom, indvandring, banktilsyn, skoleindskrivning, offentlig sygesikring mv.

Bolivianernes tillid til retsvæsenet og politiet er meget lav, hvilket skyldes: a) regelmæssige overtrædelser af menneskerettighederne; b) meget langsommelig rettergang; c) manglende gennemsigtighed og talrige tilfælde af korruption, og d) indblanding fra politiske og økonomiske interesser.

Udover indflydelsen fra den økonomiske og politiske magt, skyldes et dårligt fungerende retsvæsen: 1) lavt budget for infrastruktur, udstyr og personale; 2) ineffektiv ledelse,

organisering og personale; 3) en uhensigtsmæssig geografisk balance, der efterlader en stor del af landbefolkningen uden adgang til retsvæsenet, og 4) tunge og bureaukratiske juridiske procedurer.

Bolivia er midt i en proces med dybtgående ændringer i organiseringen af de forskellige grene af magten, især den udøvende og den dømmende magt, som følge af den nye forfatning, der trådte i kraft i 2010. Regeringens målsætning, som Danmark deler, er at gøre staten (og dens tjenesteydelser) mere effektiv, mere ansvarlig og tilgængelig for alle bolivianere. Denne proces kræver betydelige reformer af centrale institutioner som for eksempel retsvæsenet.

Mange af disse reformer bliver, og vil blive, mødt med modstand fra de grupper, der drager fordel af status quo. Regeringen er tvunget til at navigere mellem: 1) mange specifikke interesser (som genererer konflikter); 2) en enorm reformdagsorden; 3) begrænsede menneskelige ressourcer, og 4) meget omstændelige procedurer.

Mange af reformerne kræver ikke store eksterne finansielle ressourcer. Derimod kræver de eksterne partnere, der er fleksible, villige til at dele risici og klar til at yde hurtig finansiering, der kan starte reformerne, når mulighederne byder sig til. De eksterne samarbejdspartnere skal derfor være risikovillige, de skal have evnen til at forstå den politiske økonomi, og de skal have tilstrækkelig kapacitet til at engagere sig konstruktivt.

Bolivianerne er generelt godt organiserede, når det kommer til at gøre krav på deres rettigheder. Det vurderes, at de største begrænsninger for fremme af de politiske og civile rettigheder og retsstatsprincippet ligger i den offentlige sektor, altså i manglende kapacitet i de offentlige organisationer, som har ansvaret for at sikre rettighederne.

Danmark har i en årrække, sammen med Sverige, støttet retsvæsenet og vigtige offentlige reformer, der skal fremme gennemsigtigheden og begrænse mulighederne for korrupsion mv. Der er et tillidsfuldt forhold mellem Danmark, Sverige og Bolivia, hvad angår håndteringen af disse centrale og ofte følsomme udfordringer.

Følgende hovedresultater forventes at blive nået:

- Bedre adgang til retsvæsenet til gavn for de mest sårbare grupper, herunder kvinder og oprindelige folk.
- Bedre adgang til udvalgte offentlige tjenesteydelser til gavn for de mest sårbare grupper, herunder kvinder og oprindelige folk.
- Styrkelse af borgernes tillid til centrale offentlige serviceydelser inden for retsvæsenet og andre offentlige organisationer, herunder bekæmpelse af korrupsion.
- Mere effektiv, transparent og ansvarlig forvaltning i de offentlige organisationer, der støttes af Danmark i alle sektorer.

En væsentlig del af støtten (20-30 pct.) ventes at blive indrettet på en sådan måde, at den fleksibelt kan rettes mod de områder, hvor der er et stort behov og samtidig muligheder for at fremme en positiv forandring. Dette indebærer en gradvis tilgang til reformer, ikke baseret på store overordnede planer. Der vil blive givet prioritet til de områder, hvor indvirkningen på den fattige del af befolkningens rettigheder, herunder kvinder og oprindelige folk, er størst.

Indhold/indsatsområder

Der forventes fortsat støtte til retsvæsenets centrale organisationer og til forbedringer af vigtige offentlige tjenesteydelser.

Programmets tilgang vil være menneskerettighedsbaseret. Andre vigtige strategiske elementer i programmet vil være: Fremme af resultatbaseret forvaltning i partnerorganisationerne med henblik på at omdanne forvaltningen fra dens nuværende fokus (der overvejende omhandler kontrol med regler og procedurer); fremme af koordinering og samarbejde mellem offentlige organisationer, der kan drage fordele af hinandens arbejde, samt kapacitetsopbygning gennem medfinansiering af infrastruktur i fjerntliggende områder, udstyr, software-systemer, uddannelse og teknisk bistand til start af reformer.

Støtte til retsvæsenet forventes at ske i samarbejde med andre donorer, såsom EU. Hovedsamarbejdspartnere ventes at være anklagemyndigheden, domstolene og den offentlige forsvarer med særligt henblik på at sikre adgang til retsvæsenet i de egne af Bolivia, hvor der ikke er adgang, herunder i landområder og i de byområder, der er vokset stærkt, og hvor kapaciteten ikke fulgt med. I disse områder er der en koncentration af fattige og oprindelige folk. Et særligt fokus vil være på fremme af kvinders rettigheder. Støtte til civilsamfundet ventes ligeledes at have fokus på især kvinders adgang til retsvæsenet.

De specifikke områder, der vil modtage støtte gennem programmet for offentlige reformer, vil blive defineret i samarbejde med den bolivianske regering og andre mulige donorer. Det forventes, at der vil blive ydet støtte til modernisering og forenkling af de administrative processer og procedurer ved hjælp af moderne teknologi, der kan nedbringe ventetiderne, øge gennemsigtigheden og ansvarligheden, reducere diskrimination, forbedre samarbejdet og dialogen mellem regeringen og ikke-statslige aktører, forbedre den inter-institutionelle koordinering osv. Mulige indsatsområder er fortsat støtte til personregistrering, migration, ejendomsregistrering, skatteopkrævning og hvidvaskning af penge.

Strategisk mål nr. 3: Fremme af bæredygtig forvaltning af naturressourcer og af indsatser til forebyggelse af og tilpasning til klimaforandringerne

Begrundelse, udfordringer og muligheder

Skovrydning og skovødelæggelse er et alvorligt miljøproblem i Bolivia. Det berører fattige folks livsmuligheder, landets unikke biodiversitet og bidrager negativt til Bolivias muligheder for at forebygge og tilpasse sig klimaforandringerne. Årsagerne hertil er blandt andre juridisk og politisk usikkerhed, mangel på integrerede strategier for territorieforvaltning, svage statslige institutioner, svag kontrol- og monitoreringskapacitet, manglende økonomiske incitamenter, og lave alternativomkostninger og lav værditilvækst til de skovprodukter, der produceres og eksporteres med meget lille forarbejdning.

Blandt mulighederne for udvikling er de forskellige erfaringer med skovforvaltning og den igangværende proces med formulering af politikker for en bæredygtig og integreret model for forvaltning af skovene og andre miljømæssige sektorplaner. Skovforvaltning er et centralt område i forhold til forebyggelse af og tilpasning til klimaforandringer og for at forbedre

levebrødet for de mennesker, der lever i fattigdom, næsten udelukkende oprindelige folk.

Bolivia har et potentiale for en øget produktion af vedvarende energi (og renere teknologi), herunder vind, sol, vandkraft og bioenergi. Regeringen er med dansk støtte i gang med at udvikle en strategi for vedvarende energi. En væsentlig hindring er subsidierne til benzin, diesel og flydende gas. Det kan tage år, før regeringen vil være i stand til markant at mindske omfanget af subsidier. Hvis rammebetingelserne forbedres, vil vedvarende energi være en god mulighed for den danske støtte.

I Bolivia går meget energi tabt i energioverførsler, i bygninger og i industrien. Der er et potentiale for at forbedre energieffektiviteten betydeligt. Der er også et potentiale for at fremme renere teknologi inden for andre områder, såsom en mere effektiv udnyttelse af vandressourcerne i landbrug og industri. Det danske udviklingssamarbejde har gode erfaringer at bygge videre på og der er muligheder for inddragelsen af dansk viden.

Følgende hovedresultater forventes at blive nået:

- Styrket bevarelse af skov og biodiversitet i nationalparker og skovområder.
- Forebyggelse af og tilpasning til klimaforandringerne gennem integreret skovforvaltning.
- Forbedret energieffektivitet og brug af vedvarende energi.
- Øget brug af dansk viden og øgede danske investeringer i renere produktion og bæredygtig skovforvaltning (såsom i de skovrelaterede produkter).

Indhold/indsatsområder

Der ventes samarbejde med Miljøministeriet og tilknyttede relevante offentlige organisationer på centralt plan til udvikling af miljømæssige normer og regler, strategiske miljøvurderinger, monitorering og evaluering af miljøet, herunder skovressourcer, hvilket er en fortsættelse af hidtidige indsatser.

Der ventes også fortsat samarbejde med henblik på bæredygtig forvaltning af nationalparkerne. Herudover ventes støtte til biodiverse områder med fokus på Amazonas. Dette ventes at ske gennem bistand til udmøntning af den nye lov for Moder Jord, der omfatter etablering af en mekanisme til fremme af bæredygtig skovforvaltning med tæt inddragelse af oprindelige folks organisationer og territorier, statslige og kommunale myndigheder, civilsamfundet og den private sektor.

Det vurderes at indebære kapacitetsopbygning af lokale aktører i territoriell forvaltning og bæredygtig produktion af skovprodukter til fordel for de oprindelige folk i områderne, og bevarelse af naturressourcer og økosystemer og begrænsning af klimaforandringer til gavn for kommende generationer. Det vil således også medvirke til at styrke selvstyret på lokalt niveau. Udvikling af instrumenter, der kan øge produktiviteten på en bæredygtig måde og bidrage til at mindske den forøgelse af landbrugsjorden, der sker gennem skovrydning, vil ventes at være en central aktivitet.

I samarbejde med relevante ministerier og den private sektor vil der blive ydet støtte til

fremme af energieffektiviteten. Det vil blive løbende vurderet, om der er potentiale i støtte til udvikling af vedvarende energi. Såfremt potentialet er til stede, ventes der ligeledes iværksat indsatser på dette område.

Der forventes også fortsat støtte til civilsamfundets arbejde med at fremme de miljømæssige rettigheder og rettighederne for Moder Jord i overensstemmelse med den bolivianske politik og de oprindelige folks rettigheder.

Udviklingssamarbejdet udgør et godt udgangspunkt for dialog med Bolivia med henblik på at sikre ambitiøse internationale aftaler inden for bæredygtig udvikling, herunder på klimaområdet og i forhold til fastlæggelse af post-2015 globale målsætninger for bæredygtig udvikling.

6. Rammer for monitorering og evaluering

Ambassaden vil løbende monitorere den overordnede udvikling i Bolivia og fremdriften i samarbejdet. Mindst en gang årligt vil ambassadens vurdering af den generelle udvikling blive dokumenteret med særlig vægt på den politiske udvikling og risici, menneskerettigheder og økonomisk, miljømæssig og social bæredygtig udvikling, herunder grøn vækst.

Monitoreringen vil især blive baseret på partnernes monitoreringssystemer. I tilfælde af at disse ikke er udviklet, vil der blive givet støtte til deres udvikling. Det vil endvidere blive sikret, at indikatorerne for nøgleresultater og øvrige output og aktiviteter mv. bliver defineret og monitoreret, selv når partnerne ikke har et velfungerende monitoreringssystem, f.eks. i relation til fremme af danske investeringer og kommercielle relationer.

Tæt dialog vil blive opretholdt med alle partnere, med aftaler om fælles ledelse og organisering af samarbejdet, procedurer for planlægning, budgetter beslutningstagning, reviews, rapporteringer, regnskab og revisioner.

En højniveaunkonsultation forventes at finde sted midtvejs i den 5-årige periode, dvs. i 2016, eller når behov opstår. Konsultationerne vil blive gennemført med udgangspunkt i et overordnet midtvejsreview af landeprogrammets foreløbige implementering.

7. Kommunikation

Ambassaden vil fortsat sikre kommunikation af udfordringer, muligheder og resultater i Bolivia med hovedfokus på udviklingssamarbejdet. Ambassadens kommunikationsplan for såvel Danmark som Bolivia vil løbende blive opdateret i overensstemmelse med de skiftende behov og muligheder, der opstår som følge af skiftende teknologier mv. Centrale elementer i kommunikationsplanen forventes at være: Regelmæssige opdateringer på ambassadens facebook side; fortsat udarbejdelse af en årsrapport om udviklingssamarbejdet tilsigtet den danske offentlighed; løbende tilførsel af nyheder til de danske og bolivianske medier når mulighederne opstår, herunder i samarbejde med og via finansiering af danske og bolivianske journalister; tilbyde foredrag og interviews i både Bolivia og Danmark til et interesseret publikum; tilpasning af diverse materialer om public diplomacy udviklet af den danske regering og andre osv.

Danmark-Bolivia Partnerskabspolitik 2013-2018

Bilag 1: Økonomiske og sociale nøgledata

Økonomiske nøgledata	Enhed		Kilde
Areal	km2	1,083,300	WBI
Befolkning (2011)	Million	10,09	WBI
BNP (2011)	USD	23.9	WBI
Årlig økonomisk vækst (BNP) (2011)	%	5	WBI
BNI pr. capita (Atlasmetoden) (2011)	USD	2020	WBI
Vækst i BNI pr. capita	%	3.7	WBI
"Ease of doing business" (2012)	Placering	153	(DB)
Økonomiske sektorer: Værditilvækst (% of BNP)			WBI
Landbrug (2011)	%	12	WBI
Industri (2011)	%	34	WBI
Heraf produktionsvirksomhed	%	13	WBI
Servicesektoren etc. (2011)	%	54	WBI
Offentligt forbrug (% af BNP) (2007)	%	22	WBI
Skatteindtægter (2007)	%	17	WBI
Udviklingsbistand pr. capita	USD	68	WBI
Samlet officiel udviklingsbistand (% af BNI) 2012	%	3.6	WBI
Afdrag på gæld (i forhold til eksport) ()	%	4.9	WBI
Sociale nøgledata	Enhed		
Befolkningstilvækst (årligt gennemsnit) (2011)	%	2	WBI
Forventet levetid (2010)	År	66	WBI
Børnedødelighed (dødsfald pr. 1000 fødsler i løbet af det første år) (2010)		42	WBI
Adgang til rent drikkevand (pct. uden adgang) (2008)	%	25.4	GoB
Folk ml. 15-49 smittet med HIV (2009)	%	0.2	UNAIDS
Læsefærdighed blandt voksne (2008)	%	91	WBI
Grundskole (nettoindskrivning) (2010)	%	94	UIS
Piger i grundskole (Samlet indskrivning) (2010)	%	94	UIS
Militærudgifter (pct. af BNP) (2011)	%	1.4	WBI
Indkomstfordeling (pct. af nationalindkomsten)			
Rigeste 10% af befolkningen (2008)	%	43.3	WBI
Fattigste 10% af befolkningen (2008)	%	0.45	WBI
Miljørelaterede nøgledata			
Forholdet mellem areal beskyttet for at bevare biodiversitet og samlet areal	%	16	CBD
CO2-udledning pr. capita, inklusiv landbrug, 2004	ODP-tons	9.2	UNFCCC
Menneskerettighedsrelaterede nøgledata			
Ratificering af de væsentligste internationale menneskerettighedsinstrumenter (12 i alt)	Antal	12	OHCHR
Overholdelse af de væsentligste internationale menneskerettighedsinstrumenter	Nr.		OHCHR

WBI: World Bank Indicators, World Bank

DB: Doing Business, World Bank (<http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/bolivia/>)

WDF: World Development Federation

UIS: UNESCO Institute for Statistics

CBD: <http://www.cbd.int/protected/overview/>

OHCHR: <http://www.ohchr.org>

Bilag 2: Danmarks bilaterale udviklingssamarbejde med Bolivia

Det nuværende landeprogram omfatter støtte til tre sektorprogrammer: 1) landbrug/produktiv vækst; 2) miljø, og 3) uddannelse. Dertil kommer to tematiske programmer med fokus på reformer af den offentlige sektor og bedre adgang til retsvæsenet. Støtten til fremme af oprindelige folks rettigheder blev udfaset i 2010 som selvstændigt program. Ligestilling og oprindelige folks rettigheder er i dag et tværgående hensyn inden for alle programmer.

Sektorprogramstøtte til landbrugssektoren (2010-2013, 170 mio. kr.)

Programmet fokuserer på privatsektordrevet økonomisk vækst og jobskabelse, hovedsagelig baseret på landbrugsproduktion. De umiddelbare mål omfatter støtte til kapacitetsopbygning i Landbrugsministeriet med henblik på at forbedre ministeriets evne til at gennemføre fattigdomsbekæmpende politikker og strategier og til at koordinere større nationale programmer. Dette omfatter støtte til anvendt landbrugsforskning, rådgivning til frøproducenter og et program for lokal økonomisk udvikling.

Dermed forventes den danske støtte at bidrage til at øge indkomsten og således bedre levevilkårene for 15.000 små landbofamilier i højlandsområdet, hvilket vil ske gennem støtte til prioriterede værdikæder i landbruget (fra produktion til forarbejdning og afsætning).

Gennem private organisationer støtter programmet desuden primært små og mellemstore virksomheder med henblik på at øge deres indkomst, beskæftigelse og værditilvækst med fokus på forarbejdning af landbrugsprodukter og på forbedring af erhvervsklimaet gennem etablering af strategiske alliancer mellem private og offentlige aktører. Endelig støtter programmet adgang til finansiering for små og mellemstore virksomheder i byområder og for småbønder i landdistrikterne gennem etablering af en garantifond. I alle dele af programmet er der fokus på at fremme ligestilling og oprindelige folks rettigheder.

Sektorprogramstøtte til uddannelsessektoren (2010-2014, 136 mio. kr.)

Programmet støtter primært Undervisningsministeriets strategiske uddannelsesplan. Nøgleprioriteter fra dansk side omfatter fremme af grunduddannelse, tosproget undervisning og teknisk uddannelse med relevans for arbejdsmarkedet. Desuden er der i programmet inkluderet en mindre støtte til de oprindelige folks uddannelsesråd med fokus på fremme af oprindelige folks rettigheder inden for uddannelse, herunder tosproget og interkulturel undervisning.

Sektorprogramstøtte til miljøsektoren (2006-2013, 230 mio. kr.)

Programmet bidrager til den bolivianske regerings målsætning om at støtte en bæredygtig udvikling til gavn for de fattige. Programmet omfatter en række foranstaltninger, der gennemføres i samarbejde med den offentlige sektor, civilsamfundet og den private sektor. Den offentlige miljøforvaltning bliver styrket på både centralt og decentralt niveau, herunder gennem støtte af det nationale program for beskyttede områder (SERNAP) og gennem støtte til det nationale program for vandforvaltning.

Indførelsen af renere teknologi i den industrielle sektor og forebyggelse, kontrol og afhjælpning af forurening i minesektoren bidrager alle til at mindske forureningen og øge

konkurrenceevnen for private virksomheder.

Endelig ydes der støtte til civilsamfundets fortalervirksomhed gennem et netværk af miljøorganisationer, ligesom miljøforskning er understøttet på strategiske områder. Støtten til aktiviteter i forbindelse med reduktion af forurening fra minedrift, indførelse af renere teknologi og til støtte for det nationale program for forvaltning af afvandsområder blev udfaset i midten af 2012.

Støtte til retsvæsenet (2009-2013, 80 mio. kr.)

Programmet fokuserer på at forbedre adgangen til retsvæsenet i Bolivia gennem en tostrengt strategi: Målet er dels at forbedre udbuddet af de offentlige tjenesteydelser med særligt fokus på kvinders og oprindelige folks juridiske problemer, dels at bidrage til at styrke retsvæsenet på længere sigt gennem institutionel styrkelse af nøgleinstitutioner og bedre koordinering mellem disse, suppleret med støtte til monitoreringsmekanismer, information og fortalervirksomhed.

Bedre adgang til retsvæsenet understøttes gennem etablering af juridiske servicecentre, der varetager integrerede juridiske serviceydelser til borgerne i de fattige byområder i provinsen. Den institutionelle støtte omfatter en styrkelse af Justitsministeriet, domstolene, anklagemyndigheden og den offentlige forsvarer, hvilket vil føre til forbedringer af domstolenes arbejde og derudover generelt bidrage til effektiviteten af de juridiske servicecentre.

Disse initiativer suppleres med bidrag til et netværk af civilsamfundsorganisationer engageret i fortalervirksomhed for juridisk retfærdighed. Støtten til ombudsmandsinstitution blev udfaset i 2011 som en del af arbejdsdelingen mellem donorerne.

Støtte til reform af den offentlige sektor (2007-2013, 110 mio. kr.)

Programmet bidrager til moderniseringen af den offentlige sektor i staten og på andre centrale niveauer (regioner og kommuner). Programmet sigter mod at støtte den bolivianske regering i dens bestræbelser på at løse strukturelle problemer i den offentlige administration gennem institutionelle reformer og formulering af politikker for den offentlige sektor.

Målet er understøttet gennem indsatser på både centralt og decentralt niveau i den offentlige administration med det formål at skabe en rummelig, gennemsigtig og effektiv offentlig sektor. På centralt plan omfatter dette en styrkelse af den institutionelle kapacitet i de institutioner, der har mandat til at forebygge, efterforske og straffe korrupsion. På lokalt plan omfatter støtten investeringer i produktiv infrastruktur og tjenesteydelser, der opfylder behovene hos den lokale befolkning og blandt aktører i den produktive sektor i en række kommuner, primært på landet.

Ud over sektorprogrammerne gennemføres der også en række aktiviteter inden for "Business-to-Business" programmet, nu Danida Business Partnerships, hvor 23 igangværende partnerskaber modtager støtte til erhvervsprojekter inden for agroindustrien, IT, tekstiler, kaffe- og chokoladeproduktion etc.

Udbetalingerne til det bilaterale udviklings samarbejde med Bolivia var i 2012 på 149 mio. kr.

Danmark-Bolivia Partnerskabspolitik 2013-2018

Endvidere blev der udbetalt ca. 16. mio. kr. gennem B2B-programmet i 2011.

En række danske NGO'er er aktive i Bolivia inden for uddannelse, sundhed og landbrug samt støtte til fagforeninger. Endelig støttes en række forskningssamarbejder mellem danske og bolivianske forskningsinstitutioner gennem midler fra Udviklingsforskningsbudgettet.

Danmark-Bolivia Partnerskabspolitik 2013-2018

Bilag 3. Oversigt over fremskridt i relation til MDG-målene i Bolivia

MDG indikator	Baseline	Senest opgjorte niveau	MDG 2015	Sandsynligt, potentielt sandsynligt eller usandsynligt at opfylde målene
Mål 1: Udrydde ekstrem fattigdom og sult				
Andel af befolkningen der lever i ekstrem fattigdom	41.2 % (1996)	26.1 % (2009 p.)	24.1	Sandsynligt
Andel af børn under 3 år med kronisk underernæring (lav højde for alder)	37.7 % (1989)	20.3 % (2008)	19.0	Sandsynligt
Mål 2: Sikre grundskoleuddannelse				
Andel af børn i grundskolen	94.3 % (2001)	90.0 % (2008 p.)	100 %	Potentielt sandsynligt
Gennemførelsespct. i grundskolen				
Læsefærdighed blandt 15-24 årige, kvinder og mænd				
Mål 3: Fremme ligestilling og empowerment af kvinder				
Andel af drenge i forhold til piger, der gennemfører grundskolen	2.8 % (2001)	-1.8 %	0	Opfyldt
Mål 4: Nedbringe børnedødelighed				
Dødelighed for børn under fem år (af 1000 levendefødte)	129.4 (1989)	63 (2008)	43.1	Usandsynligt
Mål 5: Forbedre mødres sundhed				
Mødredødelighed (dødsfald pr. 100.000 levendefødte)	416 (1989)	229 (2003)	104	Usandsynligt
Andel af fødsler med deltagelse af kvalificeret sundhedspersonale	33 % (1996)	67 % (2009)	70 %	Sandsynligt
Mål 6: Bekæmpe HIV/AIDS, malaria og andre sygdomme				
Udbredelsen af HIV/AIDS i befolkningen (pr. 1 mio. indbygger)	2.5 (1996)	82.6 (2009)	13.0	Usandsynligt
Mål 7: Sikre et bæredygtigt miljø				
Andel af befolkningen med adgang til rent drikkevand	57.5 % (1992)	74.6 % (2008)	78.5 %	Sandsynligt

Kilde: 6th MDG monitoring report